

ŞÂFİÎ MEZHEBİNİN TEŞEKKÜL EVRELERİ*

İbrahim SİZGEN*

Öz

Diğer mezheplerde olduğu gibi Şâfiî mezhebi de birçok aşamadan geçerek teşekkül sürecini tamamlamıştır. Bu itibarla Şâfiî mezhebinin kuruluş, nakil, tahrir-tenkih ve istikrar dönemleri olmak üzere dört aşamadan geçtiğini söylemek mümkündür. Şâfiî mezhebinin kuruluşu, 195-204/810-820 yılları arasındaki Şâfiî'nin mutlak müçtehit olduğunu gösteren kavli-kadim, kavli-cedid dönemlerini konu edinmektedir. Mezhebin nakil dönemi, Şâfiî'nin vefatından (ö. 204/820) talebelerinden Rebi' b. Süleymân el-Murâdî'nin ölümüne (ö. 270/883) kadar olan süreci oluşturmaktadır. Mezhebin istikrar dönemi ise, Murâdî'nin vefatından (ö. 270/883) Gazzâlî'nin vefatına (ö. 505/1111) kadar olan süreci kapsamaktadır. Şâfiî mezhebinin teşekkülünü tamamladığı dördüncü aşama ise tahrir ve tenkih dönemi olarak anılmaktadır. Bu dönem, Gazzâlî'nin vefatı (ö. 505/1111) ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatı (ö. 1004/1595) yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemde ise mezhebin iki tenkih sürecinden geçtiği ifade edilmektedir. Bu çalışmada Şâfiî mezhebinin teşekkülüne katkı sağladığı dönemlere ve bu dönemlerde faaliyet gösteren önemli bazı fakihlere kısaca değineceğiz.

* Bu makale "Râfiî el-Kazvîni'nin Hayatı ve Mezhepteki Konumu" adlı yüksek lisans tezimizden üretilerek hazırlanmıştır.

* Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı ibrahimsizgen@hotmail.com orcid.org/0000-0003-3669-8589

Anahtar Kelimeler:

Şâfiî mezhebi, Râfiî el-Kazvini, Tenkih, Kavlı-i kadim, Kavlı-i cedid.

The Periods That Constitute The Shafi'i Sect

Abstract

As it is in other sects, the Shafi'i sect has also passed through many stages and has attained its present status. In this respect, it is possible to say that the Shafi'i sect consists of four stages: establishment, transfer, design process and stability. The establishment of Shafi'i sect, It is possible to say that between 195-204/810-820, Shafi'i refers to his former views, his new views and his activities up to his death, showing that he is an absolute mujtahid. The transmission period of the Shafi'i sect examines the fiqh studies carried out until the death of Shafi'i 204/820 and the death of his student Rebî al-Murâdî 270/883. The period of stabilization of the Shafi'i sect includes the work between 270/883 Rebî and the death of Gazzali in 505/1111. the majority of the books written by the Sha'fii scholars. The fourth period in which the formation of the Shafi'i sect is provided is the period of designing the views. This period includes between the years of Gazzali's 505/1111 and the date of Şemsüddîn er-Remli and the years 1004/1595. In this period, the denomination has been the process of designing the views twice.

Keywords

Shafi sect, Rafi al-Qazwini, Designing opinions, Old views, New views

Giriş

Fıkhi mezheplerin tarihsel gelişim süreçlerinin fakihler ve eserleri ekseninde araştırılıp incelenmesi, fıkıh tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu durum Şâfiî mezhebi için de söz konusudur. Dolayısıyla bu çalışmamızda Şâfiî mezhebinin kuruluş, nakil, istikrar, tenkih-tahrir, dönemlerine ve bu dönemlerde rol alan fakihlerin faaliyetlerine kısaca değineceğiz.

1. Mezhebin Kuruluşu (Hicri 195-204)

Mezhebin ortaya çıktığı bu dönem (195-204/810-820), daha çok Şâfiî'nin mutlak müçtehit olduğunu gösteren kavlı-i kadim, kavlı-i cedid dönemlerini kapsamaktadır.¹

¹ Kavâsimî, Ekrem Yûsuf, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Daru'n-Nefâis, 2003, s. 289-290; Kurdî, Ahmed, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyyetu'l-Erba'atu Eimmetubâ-Etvâruba-Uşûlubâ-Âsârübâ, İdâretu'l-İftâ, Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 2015, s. 133.

Kuşkusuz mezhebin kurucusu İmam Şâfi'dir.² Asıl adı Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs b. Osmân b. Şâfi' b. es-Sâib b. Ubeyd b. Abdi Yezîd b. Hişâm b. Abdilmuttalib b. Abd Menâf b. Kusay olup³ 150/767 senesinde Gazze'de doğmuştur.⁴

İmam Şâfi, iki yaşındayken babası vefat etmiştir.⁵ Henüz küçük yaşta iken annesi ile birlikte Mekke'ye giderek orada Kur'an ve Hz. Peygamberin hadislerini ezberlemiştir.⁶ Daha sonra da şiir ve Arap diline ilgi duyarak bu alanlarda mahir olmuştur. Öyle ki, dil biliminde usta olan Esmâ'î (ö. 216/831), İmam Şâfi'den *Divânu'l-hüzelıyyın* adlı eseri ders olarak okumuştur. Fıkıh ilmine özel ilgi duyduğundan dönemin Mekke müftüsü Müslim b. Halid ez-Zencî, Dâvûd el-Attar, Süfyân b. Uyeyne, Fudayl b. İyad ve amcası Muhammed b. Ali b. Şâfi' gibi birçok âlimden fıkıh dersleri almıştır. Medine'ye giderek İmam Malik'in *Muvatta* adlı eserini arz yoluyla hıfz edip İmam Malik'in öne çıkan talebelerinden biri olmuştur. İmam Malik'in vefatına kadar ondan ilim öğrenmiştir. Oradan da amcası Ebû Mus'ab ile Yemen'e giderek Mutarrıf b. Mâzin ve Hişâm b. Yûsuf el-Kâdî'den, Bağdat'ta da İsmail b. Uleyye, Muhammed b. el-Hasan ve Abdulvahhab es-Sakafi gibi birçok âlimden ders almıştır. Daha sonra burada uzun müddet kalarak Hanefî (Rey) mezhebinin önemli fakihlerinden olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den Ebû Hanîfenin fikhî ve usûlüne dair dersler almıştır.⁷

195/810 senesinde Irak'a (Bağdat) giden Şâfi, orada fetva ve ders vermekle ilmî manada şöhreti yayılmıştır. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye başta

² Ahmed Ali, Muhammed İbrahim, "el-Mezheb 'İnde's-Şâfi", *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi*, sy., 2, 1978, s. 2.

³ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Beşşâr Avvâd Marûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, X, 5; Askalâni, İbn Hacer, *Tevâli't-Te'sis bi-me'âli İbn İdris*, thk. Ebu'l-Fedâ Abdullâh el-Kâdî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 34; Dâvûdî, Muhammed b. Ali b. Ahmed Şemsüddîn, *Tabakâtu'l-Müfessirin li'd-Dâvûdî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., II, 102; Dakr, Abdulğani, *el-İmâmu's-Şâfi Fakihü's-Sünneti'l-Ekber*, Daru'l-Kalem, Dimaşk, 1996, s. 29.

⁴ Askalâni, *Tevâli't-Te'sis*, s. 12.

⁵ Dâğüstâni, Murtezâ Ali b. Muhammed el-Muhammedî, *el-Medhal ilâ Usûli'l-İmâm eş-Şâfi*, Daru's-Selâm, Dağıstan, 2008, I, 174.

⁶ Mes'ûdî, Muhammed b. Redîd, *el-Mu'temed min Kadîmi Kavli's-Şâfi 'ale'l-Cedid*, Daru 'Alemlî'l-Kütüb, Riyâd, 1996, s. 10.

⁷ Zehebî, *Siyer*, X, 6-7; Sezgin, Fuat, *Târibu't-Turâsi'l-Arabî*, İdâretu's-Sakafe ve'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1983, I, 179-180.

olmak üzere birçok fakih onun görüşlerine müracaat etmiştir.⁸ O, Irak'ta ders halkaları kurarak tedrisat faaliyetlerinde bulunmuştur. İmam Şâfiî Mısır'a gitmeden önce Hicaz ve Yemen'de edinmiş olduğu ilmi birikim neticesinde hicri 195/810 senesinde fıkıh ve usûlüne dair kaleme aldığı Bağdat'taki içtihatları, *kavl-i kadîm/ mezheb-i kadîm* olarak fıkıh literatüründe yerini almıştır.⁹

Şâfiî çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Mezheb-i kadîm döneminde Ebû Sevr, İbrahim b. Halid el-Bağdâdî, Ahmed b. Hanbel, Hüseyin b. Ali el-Kerâbîsî ve Hasan b. Muhammed es-Sabbâh ez-Za'ferânî öne çıkan talebeleri olmuştur. Şâfiî, hicri 195/810 senesinde Bağdat'a yaptığı ikinci ziyaretinden sonra mezheb-i kadîmini tesis etmek için fıkıhta *Kitabul-hüccce*¹⁰ ve usûlde de *er-Risâle el-İrâkıyye (el-Kadîme)* adlarında önemli iki eser yazmıştır.¹¹ *el-Hüccce* adlı eserin en güçlü râvileri Za'ferânî ve Kerâbîsî olmakla birlikte kavl-i kadîm görüşlerinin râvileri arasında Ahmed b. Hanbel ve Ebû Sevr de yer almaktadır.¹²

Şâfiî, 197/812 senesinde Bağdat'tan ayrılarak Mekke'ye gitmiş, orada bir sene kaldıktan sonra hicri 198/813 senesinde tekrar Bağdat'a dönmüştür.¹³

Şâfiî Hicaz, Yemen ve Irak Devletlerinden edindiği ilimleri cem ettikten sonra 199/814 senesinin sonlarına doğru bazı sosyal ve siyasal nedenlerden ötürü¹⁴ Mısır'a yerleşmiştir. Mısır ve Irak'taki örf ve adetlerin birbirinden farklı olması, kıyas teorisine bakış açısındaki değişim ve nebevî sünnette daha önce karşılaşmadığı hadislerle tanışması gibi bazı nedenlerden dolayı Şâfiî, Irak'ta verdiği bazı görüşlerinden vazgeçerek fıkıh ve usûl ilimlerine dair *el-Ümm, el-İmlâ* ve *er-Risâle el-Cedide* adlı eserleri telif etmiş ve *kavl-i cedid* diye

⁸ Dâğıstânî, *el-Medhal*, I, 176.

⁹ Eşkar, Ömer Süleyman, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Medârisi'l-Mezâhib ve'l-Fıkhi*, Daru'n-Nefâis, Ürdün, 1998, s. 146; Aybakan, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 2010, XXXVIII, 234; Aslan, Mehmet Selim, "Şâfiî Mezhebinde Sahabî Kavlinin Hüccet Değeri ve Fıkhi Konulara Yansıması", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sababe III*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Tebliğ Özetleri, Sakarya, 30 Eylül-01 Ekim 2017, s. 90.

¹⁰ Ahmed Ali, "el-Mezhebi", s. 6.

¹¹ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s. 125.

¹² Okuyucu, Nail, *Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Süreci*, MUIFVY., İstanbul, 2015, s. 192-193.

¹³ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 300.

¹⁴ Mihne olayı ve Mutezile-ehl-i sünnet arasındaki çekişmelerdir. Ebû Zehrâ, Muhammed, *eş-Şâfiîyyu Hayâtuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fıkhubu*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1978, s. 29.

anılan mezhebini tesis etmiştir.¹⁵ Şâfiî'nin kavî-i cedîd görüşlerini rivayet edenler Buveytî, Müzenî, Rebî' el-Murâdî, Rebî' el-Cîzî,¹⁶ Harmele b. Yahyâ ve Muhammed b. Abdillâh b. Abdilhakem'dir.¹⁷ Buveytî, Müzenî ve Rebî' el-Murâdî Şâfiî'nin mezheb-i cedîdi döneminde telif ettiği eserleri günümüze nakletmişlerdir.¹⁸ Bunların dışında da birçok öğrenci yetiştiren İmam Şâfiî'nin mezhebi, öğrencileri vasıtasıyla İslam coğrafyasına yayılmıştır.¹⁹

Netice olarak Şâfiî mezhebinin kuruluş aşaması iki temel dönemi ihtiva etmektedir. Bunlardan biri, 195-199/810-814 yılları arasında Irak'ta ikamet ettiği dönemde hocası Malik b. Enes'in usûl ve fîrûundan bağımsız olarak bizzat kendi görüşlerini ortaya koyduğu mezheb-i kadîmidir. İkincisi ise, 199-204/814-819 seneleri arasında Mısır'da ikamet ettiği süre zarfında bazı kadîm görüşlerinden vaz geçip tashihte bulunduğu mezheb-i cedîdidir, diyebiliriz.

2. Mezhebin Nakil Dönemi (Hicri 204-270)

Mezhebin nakil dönemi, Şâfiî'nin vefat ettiği 204/819 ile başlamakta olup talebelerinden olan Rebî' b. Süleymân el-Murâdî'nin öldüğü 270/883 yılına kadar olan süreci kapsamaktadır.²⁰

Şâfiî özellikle ömrünün sonlarında vaktinin çoğunu araştırma, telifat ve tedrisat faaliyetlerine ayırarak Mısır'daki talebelerine fikhî görüşlerini aktarmakla geçirmiştir. Şâfiî'nin bir grup talebesi de onun ilmini ve mezhebini aktarmada önemli manada rol almışlardır.²¹

Şâfiî, kadîm ve cedîd görüşlerini yazdığı er-Risâletü'l-kadîme ve er-Risâletü'l-cedîde adlarındaki eserleriyle kendine has usûlünü ortaya koymuştur. Bu eserler, hemen herkes tarafından ilgi görmüştür. Dolayısıyla Şâfiî'nin Mısır'da yetiştirdiği Buveytî, Müzenî, Yûnus b. Abdü'lâ es-

¹⁵ Kurdî, *el-Mezâhibul-Fıkhiyye*, s. 126.

¹⁶ Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdillâh b. Es'ad b. Alî b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ve İbretul-Yakzân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 22.

¹⁷ Mes'udî, *el-Mu'temed*, s. 22; Dâğîstânî, *el-Medhal*, I, 176-177.

¹⁸ Bedrân, Ebû'l-Ayneyn, *Târibul-Fıkbi'l-İslâmî*, Daru'n-Nahdati'l-Arabî, Beyrut, ts, s. 142; Ebû Zehra, *Târibul-Mezâhibi'l-İslâmî*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, ts, s. 445; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 5.

¹⁹ Demirtaş, Emrah, *Merğînânî'nin El-Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kıyas Bölümlerinde İmam Şâfiî'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2016, s. 16.

²⁰ A. mlf., *el-Mezâhibul-Fıkhiyye*, s. 133.

²¹ Aybakan, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 103.

Sadeî, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî başta olmak üzere birçok ilk dönem talebeleri, kendilerinden sonra gelen fakihlere sahip oldukları birikimlerini de katarak²² mezhebin aktarılmasını sağlamışlardır.²³

Şimdi mezhebin nakil döneminde yer alan bu fakihleri kısaca ele alacağız.

Ebû Mûsâ Yûnus b. Abdûla'lâ es-Sadeî (ö.215/830): 170/786'te doğan Sâdeî, hocası Şâfiî'nin Mısır'a gelmesinden sonra talebeler halkasına dâhil olarak onun kavî-i cedîd eserlerini rivayet ettiği söylenmektedir. Ayrıca o, bu rivayetlerle yetinmeyip hocasının kelimine dair görüşlerini, yaptığı münazaralarını ve hadis ilminin temel konularından olan ricâl ilmini bir sonraki kuşağa aktarmasıyla da tanınmıştır.²⁴

Ebû Ya'kûb Yusûf b. Yahyâ el-Büveytî (ö.231/846): Doğum tarihi bilinmemektedir. Şâfiî'nin öğrencilerinin yaşça en büyüğüdür. Şâfiî'nin hastalığı arttığı dönemlerde Büveytî Şâfiî'nin yerine halkalara gider, tedrisat işlemini yürütürdü. Fıkıh dersleri vererek hocası Şâfiî'nin görüşlerini yaymıştır. Rebî' b. Süleyman el-Muradî, İbrahim el-Harbî, Ebû'l-Velîd İbn Ebû'l-Carûd, Muhammed b. İsmail et-Tirmizî gibi âlimler Büveytî'den rivayetlerde bulunmuştur. O, Şâfiî'nin fıkıh anlayışından iktibasta bulunarak mezhep içinde türünün ilk örneği olan *el-Muhtasar* adlı eseri kaleme almıştır.²⁵

Ebû İbrahim İsmail b. Yahyâ el-Mûzenî (ö.264/878): 175/791'te doğan Mûzenî, Büveytî'nin vefatından sonra Şâfiî'nin ders halkalarında ders verme geleneğini devam ettirmiştir. Mûzenî, delil sunmada ustalaşarak yaşadığı asırdaki diğer mezhep fakihleriyle yapmış olduğu bütün münazaralarında Şâfiî'nin görüşlerini desteklemiştir. Bundan dolayı Şâfiî ona, "mezhebimin müeyyidi/destekçisi" demiştir.²⁶ Mısır'da yaygın olan Malikî fakihleriyle yapmış olduğu münazaralardaki başarıları neticesinde Şâfiî fıkının yayılmasında etkin rol almıştır. Ayrıca Mûzenî, Yûsuf b. Abdila'lâ,

²² Sıcak, Ahmet Sait, *Kur'an Tefsirinde Öznellik*, Ankara Okulu, Ankara, 2017, s. 57.

²³ Ahmed Ali, "el-Mezhep", s. 10.

²⁴ Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s. 110-111.

²⁵ Zehebî, *Siyer*, XII, 60; Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayrüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris (ö. 1893/1976), *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrût, 2002, VIII, 257; Mes'ûdî, *el-Mu'temed*, s., 54; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 191; Özel, Ahmet, "Büveytî", *DİA*, 1992, VI, 500-501.

²⁶ Dâğüstânî, *el-Medhal*, s. 186.

Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebü'l-Kâsım Osman b. Saîd el-Enmâtî ve Ebû Cafer et-Tahavî²⁷ gibi birçok âlime fıkıh dersleri vermiştir.²⁸

Ebû Muhammed Rebî' b. Süleymân el-Murâdî (ö.270/884): 174/792'te doğmuştur. Şâfiî'ye olan bağlılığı ile birlikte onun eserlerini çok iyi bilen biridir. Dünyevî ihtiyaçlarını karşılamak üzere ders halkalarına katılmadığı zaman Şâfiî'ye giderek iştirak edemediği dersleri müzakere etmiştir.²⁹ Şâfiî'nin mezheb-i cedîd döneminde kaleme aldığı eserlerin tümünün râvisidir.³⁰ Şâfiî'nin eserlerini rivayet etme bakımından öncül olmasından dolayı birçok ilim ehli kendisine gelerek Şâfiî'nin eserlerini dinlemiştir.³¹ Nevevî, Muhammed b. Ahmed b. Süfyân et-Tarâîfî'ye isnad ettiği ifadeyi şöyle nakleder: "Bir gün Rebî' b. Süleymân'ın ders halkasına katılmıştım. Onun evinin önünde Şâfiî'nin eserlerini okumaya gelen talebeler için dokuz yüz rahle konulmuştu."³²

Rebî' ve Müzenî'nin katkıları sayesinde birçok fakih yetişerek Şâfiî'nin usûl ve fûrûunun son şekli olan mezheb-i cedîdi, hicri dördüncü asrın âlimlerine kadar aktarıla gelmiştir. Dolayısıyla 204-270/819-883 yılları arasında Buveytî, Müzenî ve Rebî'in Şâfiî fikhını nakletmedeki gayretleri, kendilerinden sonra gelecek olan fakihlere model olmuştur. Zira onların bu uğurda sarf ettiği çaba, tarih boyunca yüzlerce âlimin ilmî donanımına katkıda bulunmuştur.³³

204-270/819-883 seneleri arasındaki mezhebin nakil sürecinde üç hususun öne çıktığını söylemek mümkündür. Birincisi, Şâfiî'nin talebelerinden hiçbiri İslam coğrafyasında kâdılık makamında görev üstlenmemiştir.

²⁷ Müzenî ve Tahavî (ö. 321/933) arasındaki ilmî ve Alevî münasebet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çalışkan, Necmettin, *Kur'an'ın İki Fıkhi Okunuşu Tabâvî'nin Ahkâmül-Kur'an ve Şerhu Meânî'l-Âsâr'ı Karşılaştırmalı Örneği*, Araştırma Yay., Ankara, 2018, s. 17-22, 25-27, 29-33 vd.

²⁸ Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 194; Özen, Şükrü, "Müzenî", *DİA*, 2006, XXXII, 246-247; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s. 201.

²⁹ Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû, Daru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, ts., II, 133.

³⁰ Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 109.

³¹ Zehebî, *Siyer*, XII, 587-588; Aybakan, Bilal, "Rebî' b. Süleyman el-Murâdî", *DİA*, 2007, XXXIV, 497.

³² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Tebzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I, 48-49.

³³ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 315.

Nitekim Hanefî fukahâsı, Şâfiî mezhebi fakihlerine göre daha önceleri bu makamlarda görevlendirilmiştir. Örneğin Ebû Hanîfe'nin talebesi olan Ebû Yûsuf (ö.182/798), Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) ve Yahyâ b. Eksem (ö.242/857) 204-270/819-883 seneleri arasında kâdılık makamında bulunan Hanefî fakihlerinden sadece birkaçıdır. En ilginç olanı ise Rebî'in de yaşadığı bir mekânda mezheb-i cedîdin vatanı olan Mısır kâdısının Hanefî fakihlerinden olan Ahmed b. Ebi İmrân olmasıdır. İkincisi ise, Şâfiî'nin talebeleri mezhebin nakil döneminde fıkıh usûlü alanında herhangi bir çalışma yapmamışlardır. Çünkü onlar, hocaları Şâfiî'nin usûl kitabı olan *er-Risâletü'l-Cedîde*'ye itimat ederek incelemelerde bulunup onun usûl kaidelerine uygun olarak hükümler istinbat etmeye devam etmişlerdir.³⁴ Nitekim Müzenî, “elli seneden beri Şâfiî'nin kitabını mütalaa etmekteyim. Her mütalaada daha önce muttali olmadığım bilgileri öğreniyordum” diyerek nakil döneminde herhangi bir usûl çalışması yapılmadığını açıkça bizlere göstermektedir.³⁵

3. Mezhebin İstikrar Dönemi (Hicri 270-505)

Mezhebin istikrar dönemi ise, 270/883 Rebî'nin vefatı ile Gazzâlî'nin ölümü 505/1111 seneleri arasındaki mezhebin istikrarına yönelik faaliyetleri konu edinmektedir. Bu dönemin iki aşamadan teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Birinci aşamada mezhep müstakil bir hale gelerek kâdılık görevine getirilen ve eserler yazan fakihler yer alır ki bu aşama, 270/883 senesinden Ebû't-Tayyib Sehl b. Ebi Sehl es-Su'lûkî'nin vefatına kadar (ö. 404/1013) olan süreci kapsamaktadır. İkinci aşamada ise mezhep, güçlenerek geniş coğrafyalara yayılmış olup artık istikrarını tam manasıyla sağlamıştır. Bu aşama da 404/1013 senesinden başlayıp Gazzâlî'nin vefatı 505/1111 senesine kadar geçen süreyi içermektedir.

Birinci aşamada (270-404/883-1013) Şâfiî'nin ikinci kuşak talebeleri, İslam coğrafyalarına yayılmış ve fıkıh dersleri vererek içtihat etmeye başlamışlardır. Öyle ki, her bir talebe ikamet ettiği şehirde Şâfiî'nin fıkıh usûlü anlayışına uygun bir şekilde kendi görüşünü ortaya koymuştur.³⁶

³⁴ A.mlf., *el-Medbal*, s. 316.

³⁵ Beyhakî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Hasan, *Menâkibu's-Şâfiî*, thk., Seyyid Ahmed es-Sakr, Daru't-Turâs, Kâhire, 1985, I, 236.

³⁶ Ahmed Ali, “el-Mezhep”, s. 7.

Bu öğrenciler, Şâfiî ve birinci kuşak talebelerinin kaleme aldıkları eserleri inceleyerek kendi içtihatlarını ortaya koymuşlardır. Bunun neticesinde de hicri dördüncü asırda Şâfiî'nin fıkıh ve usûlü anlayışından hareketle içtihat faaliyetlerinde bulunan fakihlerin fıkıhtaki nispeti anlamına gelen *el-Mezhebuş-Şâfiî* olgusu tezahür etmiştir. Daha sonraları fukahâ, fakihî daha iyi tanımak için fakihin benimsemiş olduğu mezhebi ülkesine veya kabilesine nispet ettikleri de olmuştur. Örneğin *فُلَانُ الشِّيرَازِيِّ الشَّافِعِيِّ* diye isimlendirmelerde bulunulmuştur. Hâlbuki hicri birinci ve ikinci asırda hiçbir fakih ilim öğrendiği hocasından herhangi birine nispet edilmemiştir. Bunun en bariz örneği Şâfiî'nin bizzat kendisidir. Zira o dönemlerde hiç kimse Şâfiî'yi hocaları olan İmâm Mâlik ya da ez-Zencî'ye nispet ederek *مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيِّ الْمَالِكِيِّ* ya da *مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيِّ الرَّزَّحِيِّ* isimleriyle hitap etmemiştir. Mezhebin istikrara kavuştuğu bu dönem, Şâfiî'nin fıkıh anlayışının İslam coğrafyasında bazı fakihler tarafından intişar edildiğine tanıklık etmiştir.³⁷ Bu bağlamda Şâfiî'nin arkasında bırakmış olduğu bu ilmî mirasın yayılıp aktarılmasına katkıda bulunan 270-404/1013 seneleri arasındaki bazı önemli fakihlerin gayretlerine değinmekte yarar vardır. Bu dönemde rol alan fakihler ise şunlardır;

Ebu'l-Kâsım Osmân b. Saïd b. Beşşâr el-Enmâtî (ö. 288/901): Mısır'a giderek Müzenî ve Rebî'den hadis ve fıkıh dersleri aldıktan sonra Bağdat'a dönerek Şâfiî fikhını anlatmıştır. Bu itibarla o, Irak Şâfîliği ile Mısır'daki Şâfiî fukahâsı arasında köprü olmuştur. Başta Ebu'l-Abbâs İbn Süreyc olmak üzere birçok fakihe ders vererek Şâfiî mezhebine hizmette bulunmuş ve mezhebin yayılmasına katkı sunmuştur.³⁸

Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Nasr el-Mervezî (ö. 294/907): 202/817 senesinde Bağdat'ta doğmuştur. Mısır'a giderek Müzenî ve Rebî' ve Yûnus b. Abdül'alâdan fıkıh ve hadis dersleri almıştır. Müzenî ve Rebî'in ölümünden sonra *Muhtasaru'l-Müzenî* adlı eseri yanına alarak Merv ve Horasan şehirlerine gitmiş ve orada Müftülük görevini yaparak Şâfiî mezhebinin yayımıştır. Merv şehrinde başta Ebû İshâk el-Mervezî olmak üzere birçok talebeye fıkıh dersi vermiştir. 100 bölümden oluşan *el-Ma'rifê* ve

³⁷ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 323-326.

³⁸ Sübkî, *Tabakât*, II, 301; İbn Kâdi Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Tabakâtuş-Şâfiyye*, thk., Abdalim Han, Maârifu'l-Osmaniyye, Haydarâbad, 1979, I, 35-36; Aybakan, *İmâm Şâfiî*, s. 181; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s. 139-140.

el-Muwatta' adlı eserlerin yanında *Kitabün fîmâ hâlefe Ebû Hanîfe Aliyy ve Abdullah* eserini de telif etmiştir.³⁹

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdâdî (ö. 306/918): 249/863'da doğmuştur. Enmâtî başta olmak üzere birçok fakihden fıkıh dersi almıştır. Şâfiî'nin talebelerinden olan Za'ferânî ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin ders halkalarına katılarak hadis dersleri dinlemiştir. Şîrâz, Taberistan ve Bağdat'ta tedris faaliyetinde bulunmuştur. Küçük Şâfiî lakabıyla tanınmıştır. *er-Redd 'alâ İbn Dâvûd fi'l-Kıyâs, el-Hisâl* ve *er-Redd 'alâ İbn Dâvûd fi mesâile i'teraza bibeş-Şâfiî* bilinen eserlerindendir.⁴⁰ Şîrâz şehrinde kadılık görevini yapmıştır. İbn Süreyc, mezhebin görüşlerini açıklama, özetleme ve fikhî meselelere cevap arama gibi faaliyetleriyle mezhep doktrininin teşekkülüne olan katkıları yanında yetiştirdiği öğrencilerle de mezhebin başta Bağdat olmak üzere pek çok yerde yayılmasında önemli rol oynamıştır.⁴¹

Ebû 'Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/928): 230/844'da doğduğu nakledilir. Müzenî ve Rebî'den fıkıh dersleri almıştır. Horasan, Irak, Hicaz, Yemen ve Şam'da yaşayan dönemin muhaddislerinden hadis dersleri almıştır. Daha sonra fikhını geliştirip vatanı Nîsâbûr nahiyelerinden olan İsferâyîn'e gitmiştir. Bu bakımdan onun, Şâfiî mezhebini bu bölgeye ilk götüren kişi olduğu söylenir. *el-Müsnedü'l-Muhrec 'alâ kitâbi Müslim b. el-Haccâc* ve *Sahibu Ebi 'Avâne* isimleriyle telif ettiği iki eseri vardır.⁴²

Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâîl eş-Şâşî (ö. 365/976): Büyük Kaffâl olarak tanınır. 291/904 senesinde Şâş (Taşkent) şehrinde doğmuştur. Horasan, Şam ve Hicaz'a ilim yolculuğuna çıkarak tefsir, kelam, usûl-fürû, hadis, edebiyat ve dil alanlarında uzmanlaşmıştır. İbn Süreyc'ten fıkıh eğitimi alarak döneminin Şâfiî fakihleri zümresine katılmıştır. Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserine *Şerhu'r-Risâle* adında bir şerh tasnif etmiştir. Hanefî mezhebini hâkim olduğu Mâverâünnehir bölgesine Şâfiî fikhının yayılmasına vesile olmuştur. Makâsidu's-Şeri'a ilmine dair ilk telif edilen *Mehâsinu's-Şeri'a fi*

³⁹ Sübkî, *Tabakât*, II, 297-298; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 118; Sezgin, *Târihu't-Turâs*, I, 197; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 8; Okuyucu, *Şâfiî Mezhebi*, s. 141-142; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 182.

⁴⁰ Sübkî, *Tabakât*, III, 23.

⁴¹ Sübkî, *Tabakât*, III, 21-22; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 8; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 183; Özen, Şükrü "İbn Süreyc", *DİA*, 1999, XX, 363.

⁴² Sübkî, *Tabakât*, III, 487; Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 8; Uğur, Mücteba, "Ebû 'Avâne el-İsferâyînî", *DİA*, 1994, X, 100.

Furû'îş-Şâfiyye adlı eseri kaleme almıştır. Fıkıh ilmine dair telifte bulunduğu *Şerhu'r-Risâleti's-Şâfiyye* ve *Kitâbun fi Usûli'l-Fıkh*'ı bulunmaktadır.⁴³

İstikrar döneminin ikinci aşaması olan 404-505/1013-1111 yılları arası fakihlerin ciddi gayretleri neticesinde kaleme aldıkları eserlerin çok olması, fakihlerin farklı bölgelere dağılması ve mezhep aktarımındaki bazı farklılıkların ortaya çıkması sonucunda Irak ve Horasan'daki fakihlerde ana unsuru aynı olmakla birlikte hükümleri istinbat ve tahrir etmede anlayış farklılığı ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde de *Tarikatu'l-İrâkiyyin* ve *Tarikatu'l-Horasâniyyin* adlarında iki ekol gelişmiştir.⁴⁴

Başta Ebû Hâmid el-İsferâyîni olmakla birlikte *el-Hâvi* adlı eserin sahibi Ebû'l-Hasan el-Mâverdî, Ebû Tayyib et-Taberî, Ebû Alî el-Bendenîci ve el-Mehâmîli gibi şahsiyetler, Şâfiî mezhebine dair fûrû kitaplarının tedvin edilmesindeki metodu takip ederek *Tarikatu'l-İrâkiyyin* ismini aldıkları yeni bir tarz ortaya koymuşlardır.⁴⁵ Irak tariki kurucusunun Ebu'l-Kâsım el-Enmâtî olduğu söylenmektedir. Daha sonra İbn Süreyc ve Kaffâl bu tarihte hocaları Enmâtî'nin izinden gitmiştir.⁴⁶

Irak ekolünde rol alan bazı önemli fakihler şunlardır:

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-İsferâyîni (ö.406/1016): 344/955 senesinde İsferâyîn'de doğmuştur. 364/974'te Bağdat'a giderek Ebu'l-Hasan b. el-Merbuzân ve Ebu'l-Kâsım ed-Dâreki'den fıkıh, Dârekutnî'den de hadis dersleri almıştır. Usûl ve fûrû ilimlerinde aşama katettikten sonra *er-Ravnek* adlı eseri⁴⁷ tasnif ederek Hatib el-Bağdâdî, Ebû'l-Hasan el-Mâverdî, Ebû Tayyib et-Taberî, Muhammed b. Ahmed er-Rûyânî, Ebû Hatim el-Kazvîni gibi birçok talebe yetiştirmiştir. Münazara yeteneğiyle temayüz etmesi yanında Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ı üzerine yazdığı *et-Ta'liku'l-kübrâ* ve *el-Bustân* gibi eserleriyle telif alanında başarısını kanıtlayarak mezhebe olan bu katkılarından dolayı "ikinci Şâfiî" lakabıyla anılmıştır.⁴⁸

⁴³ Sübkî, *Tabakât*, III, 200; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakât*, I, 129-131; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 274; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 205; Kallek, Cengiz, "Kaffâl Muhammed b. Ali", *DİA*, 2001, XXIV, 146-147.

⁴⁴ Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", XXXVIII, 238.

⁴⁵ Ahmed Ali, "el-Medhal", s. 7-8; Kurdi, *el-Mezâhibu'l-Fıkhîyye*, s. 134.

⁴⁶ Dâğîstânî, *el-Medhal*, s. 223.

⁴⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 211.

⁴⁸ Zehebî, *Siyer*, XVII, 194; Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", 2010, XXXVIII, 238; Köse, Saffet,

Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmîlî (ö. 415/1024): 368/976'de Bağdat'ta doğmuştur. Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den fıkıh dersleri alarak mezhepte önemli bir konuma gelmiştir. Kûfe'de Ebü'l-Hasan Ali b. Ebü's-Serî Abdurrahman el-Bekkâî ve bir grup muhaddisten hadis dersleri almıştır. Bağdat'ta fıkıh dersleri vererek mezhebe katkı sunmuştur. *el-Mukni'* adını verdiği Şâfiî fûrûunu konu edinen telifi yanında içinde usûl meselelerini ele aldığı *Ruûsü'l-mesâil* adındaki tasnifi de bulunmaktadır. Buna ilave olarak fıkıhtaki ihtilafı konular üzerine kaleme aldığı *Uddetu'l-müsâfir ve Kifâyetu'l-bâdir*⁴⁹, *el-Mecmû'u*, *Tabrîru'l-edille'si*⁴⁹ ve hacmi küçük olmasına rağmen birçok faydalı bilgiyi ihtiva eden muhtasar niteliğinde *el-Lübâb fi'l-fikh*¹ da bulunmaktadır.⁵⁰

Ebu't-Tayyib Tâhir b. Abdillah b. Tâhir et-Taberî (ö.450/1058): Hicri 348/959 senesinde Taberistan'ın Âmül kentinde doğmuştur. Hicri 371/981'de fıkıh ve hadis derslerini almak üzere Cürçân ve Nîsâbû'a gitmiştir. Daha sonra Bağdat'a giderek Dârekutnî'den hadis dersleri almıştır. Şâfiî mezhebinden birçok fakihin ilmini cem ederek usûl ve cedel sahasında eserler telif etmiştir. O, hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî'nin tasnifte ele aldığı tariki (Irakiyyun) izleyerek Irak tariki fakihlerinden olmuştur. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi mezhebe katkısı olan birçok talebe yetiştirmiştir. *Şerbu Muhtasari'l-müzenî*, *Ravzatu'l-müntehâ fi Mevlidi'l-İmâmîş-şâfiî*, *Manzûme fi'l-fikh* ve daha birçok eser geride bırakmıştır.⁵¹

Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî (ö.450/1058): 364/974'te Basra'da doğmuştur. Mâverdî, 398/1007'de Bağdat'a giderek hocası Ebû Hâmid el-İsferâyînî başta olmak üzere dönemin en önde gelen fakihlerinden fıkıh dersleri almıştır. Ebu Ali Hasan b. Ali el-Cebelî, Muhammed b. Adî el-Minkarî ve Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Mâristanî'nin aralarında bulunduğu ulemadan hadis dinlemiştir. Mâverdî, hocasının tarikini izlemiştir. Mukayeseli fıkıh alanında kaleme aldığı meşhur *el-Havî* adında eseri vardır. Yine fıkıh alanında *el-İknâ'* ve *Abkâmu's-sultaniyye* adlarındaki eserleri de bi-

"İsferâyîni Ebû Hâmid", *DİA*, 2000, XXII, 514.

⁴⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 211.

⁵⁰ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakât*, I, 163-165; Özen, "İbnü'l-Mehâmîlî", *DİA*, 2000, XXI, 124-125.

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, XVII, 668-671; Sübkî, *Tabakât*, V, 12-16; Aybakan, "Taberî Ebu't-Tayyib", *DİA*, 2010, XXXIX, 313-314.

linen bazı kitapları arasında yer almıştır. 429/1038 senesinde Abbasi halifesi Kâim Biemrillah döneminde Kâdi'l-Kudât lakabıyla şöhret bulmuştur.⁵²

Irak tarihinin ortaya çıkmasını sağlayan bu fakihler, Şâfiî fikhî sahasında ileri sürdükleri görüşleri mutemet sayılmaktadır.⁵³

Küçük Kaffâl diye tanınan Ebû Bekr el-Mervezî⁵⁴ ilimde olgunlaştıktan sonra fıkıh sahasında Şâfiî'nin eserlerini temel alıp farklı şekilde fikhî yorumlayarak istinbat ve tahriçte bulunmuş, Irak ekolünün aksine farklı bir anlayış ortaya koymuştur. Bu hususta Mervezî'ye tabi olan fakihlerden bazıları Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî, Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî ve Ebû Ali es-Sincî olmuştur. Mezkûr fakihler tarafından ortaya konulan bu metoda ise fıkıh literatüründe *Tarîkatu'l-horâsâniyyin* ya da *Tarîkatu'l-merâvize* denilmektedir.⁵⁵ Merâvize ekolünde rol alan bazı önemli fakihler ise şunlardır:

Ebû Bekr Abdullah b. Ahmed b. Abdillâh el-Kaffâl el-Mervezî (ö.417/1026): 327/939'de Horasan'ın Merv nahiyesinde doğmuştur. Otuz yaşlarında ilme ilgi duyarak Merv, Herat, Bîkend ve Buhara'da hadis, başta İbn Cerîr et-Taberî olmak üzere Ebû Zeyd Muhammed b. Ahmed el-Fâşânî el-Mervezîden de fıkıh dersleri almıştır. Mervezî ve Halil b. Ahmed es-Siczi'den hadis rivayet etmiştir. el-Kaffâlul-Kebîr ile ayırt edilebilmesi için fıkıh literatüründe kendisine el-Kaffâlu's-Sağîr ismi verilmiştir. Dolayısıyla fıkıh kitaplarında Kaffâl mutlak olarak zikredildiğinde genellikle Abdullah b. Ahmed yani küçük Kaffâl kastedilir. Horasan tarihinin şeyhlerindedir. İstinbat ve tahriçte ustalaşarak fıkıhta *Şerhu Muhammed b. el-Haddâd el-Mısri* adında eseri tasnif etmiştir. Aynı şekilde *el-Fetâvâ* ve *Şerhu't-telhis* adlarında Şâfiî mezhebinin fûrûuna dair telif ettiği eserleri de bulunmaktadır.⁵⁶

Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf b. Abdillâh el-Cüveynî (ö. 438/1047): Nisâbûr'a bağlı Cüveyn kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi

⁵² Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 327; Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 213; Kallek, "Mâverdi", *DİA*, 2003, XXVI-II, 180-186.

⁵³ Ahmed Ali, "el-Medhal", s. 7-8.

⁵⁴ Bazıları Horasan ekolünün kurucusununun Ebû 'Avane el-İsferâyîni olduğunu söyler. Dâğıstânî, *el-Medhal*, s. 224.

⁵⁵ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 9-10.

⁵⁶ Zehebî, *Siyer*, XVI, 283; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 66; Kallek, "Kaffâl Abdullah b. Ahmed", *DİA*, 2001, XXIV, 146.

bilinmemektedir.⁵⁷ Öncelikle Cüveyn'de bulunan fakihlerden ders aldıktan sonra Nisâbü'r'a giderek Ebu't-Tayyib es-Su'lûkî'den, oradan da Merv'e geçerek Ebû Bekr el-Mervezî'den fıkıh dersleri almıştır. Hocası Ebû Bekr el-Mervezî'nin fıkıhtaki tarikini alarak Horasan tarikinin fakihlerinden olmuştur. 407/1016'de tedris faaliyetlerini yürütmek için Nisâbü'r'a giderek tefsir, fıkıh alanlarında eserler telif etmiş ve Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eserine bir şerh yazmıştır.⁵⁸

Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Merverrûzî (ö. 462/1070): Horasan'ın Merverrûz nahiyesinde doğmuştur. Küçük Kaffâl'ın yanında uzun müddet kalıp fıkıh dersleri alarak Horasan tarikinin öne çıkan fakihlerinden olmuştur. Kâdılık yapmasından dolayı daha çok Kâdî Hüseyin diye tanınmıştır. *Esrâru'l-fikh* adlı eserini kaleme alarak fikhın ince manalarını açıklamıştır. Ayrıca fıkıh üzerine *et-Ta'liku'l-kübrâ*⁵⁹ adlı çalışması da bulunmaktadır.⁶⁰ İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî ve Ferrâ el-Bağavî gibi birçok fakihe hocalık yapmıştır.⁶¹

Ebû Ali Hüseyin b. Şuayb es-Sincî (ö. 430/1039), Irak ve Horasan ekollerini birleştirme girişiminde bulunarak üçüncü tariki ortaya çıkarmıştır. Onu bu hususta Abdulvahid b. İsmail er-Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî ve Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed es-Sâbbâğ gibi Irak tarikini takip eden fakihler izlemiştir. Akabinde de Ebu'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, Abdurrahman Me'mûn el-Mütevellî ve Gazzâlî gibi Horasan tariki fakihleri takip etmiştir. Bu fakihler bu iki tarikten birine bağlı kalmaksızın iki tarikin görüş ve vecihlerini cem etmişler⁶² ve ayırım gözetmeksizin birbirlerinden nakillerde bulunup bu manada eserler ortaya koymuşlardır.⁶³

Şâfiî mezhebi fakihlerinin görüşlerinin delillerini sunma bakımından

⁵⁷ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 146.

⁵⁸ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 347.

⁵⁹ Mezhepler arası karşılaştırmalı fıkıh kitabı olmakla birlikte Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserinin geniş şerhi niteliğindedir. Özel, "Merverrûzî Ebû Ali", *DİA*, 2004, XXIX, 232.

⁶⁰ Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1992, I, 424.

⁶¹ Sübkî, *Tabakât*, IV, 356-357.

⁶² Dâğîstânî, *el-Medhal*, s. 225.

⁶³ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 9-10; Dâğîstânî, *el-Medhal*, s. 224.

her iki tariki cem ederek onların eserlerinden nakilde bulunup tasnif çalışması yapanların en meşhurları şunlardır:⁶⁴

Ebü İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (ö.476/1083): 393/1003'te Şîrâz'ın güneyindeki Fîrûzâbâd'ta doğmuştur. İlk eğitimi Ebû Hâmîd el-İsferâyînî'nin öğrencisi Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer eş-Şîrâzî'den almıştır.⁶⁵ Daha sonra Şîrâz'a giderek Ebû İshâk el-Mervezî'nin talebesi Ebu'l-Kâsım ed-Dârekî'nin öğrencisi olan Ebû Abdillâh el-Beydâvî ve Abdülvahhâb b. Râmîn'den fıkıh dersleri almıştır. Basra'ya geçerek Ebû Ahmed Abdülvahhâb b. Muhammed el-Bağdâdî'den ilim öğrenmiştir.⁶⁶ Irak tarihinin en önemli fakihlerinden sayılan Ebu't-Tayyib et-Taberî'den Bağdat'ta fıkıh ve hadis dersleri almıştır.⁶⁷ İlmî anlamda otorite sahibi ve münazaracı olduktan sonra şöhreti Bağdat'ta yayılmış ve Şâfî mezhebine göre tedaris faaliyetlerinde bulunması için Nizamülmülk tarafından Dicle nehri kıyısına yaptırılan Nizamiyye medresesine 459/1067'da müderris olarak atanmıştır.⁶⁸ Şâfîî kaynaklarında eş-Şeyh ismi zikredildiğinde Şîrâzî kastedilmektedir. Şîrâzî, ilimde ilerlemesi neticesinde Şâfîî fikhî ve usûlüne dair birçok faydalı eser ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: *et-Tenbîh fî Fîrûi'l-fikhî's-şâfîî*, *el-Mübezzeb*, *el-Luma' fî Usûli'l-fikh*, *Şerhu'l-luma'*, *en-Nüketu fî'l-hilâf ve'l-Me'ûnetu fî'l-cedel*, *Tabakâtül-fukahâ*, *et-Tebîru fî Usûli'l-fikh*.⁶⁹

Ebü Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed b. Abdilvâhid es-Sâbbâğ (ö. 477/1084): Fıkıh kaynaklarında İbn Sabbâğ diye tanınır. 400/1009'de Bağdat'ta doğmuştur. Kadı Ebu't-Tayyib et-Taberî'den de fıkıh eğitimi almıştır. Dönemin Irak fakihlerindedir. Nizamiyye medresesi ilk açıldığı dönemlerde tedaris faaliyetlerinde bulunarak Şâfîî fikhına katkıda bulunmuştur. Fıkıh alanında eş-Şâmil ve *Fetâvâ*, fıkıh usûlünde *el-İdde* ve farklı alanlara mahsus olmak üzere birçok eser telif etmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Kavâsimî, *el-Medbal*, s. 348.

⁶⁵ Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshâk", *DİA*, 2010, XXXIX, 184.

⁶⁶ Yâfi'î, *Mir'ât*, III, 85; Aybakan, "Şîrâzî, Ebû İshâk", XXXIX, 184.

⁶⁷ Bazı tabakât müellifleri tarafından Şîrâzî tasnif ve telifte hocası Ebu't-Tayyib et-Taberî'nin metodunu takip ettiği için Irâk tarihi fukahâsından sayılmıştır. Kavâsimî, *el-Medbal*, s. 350.

⁶⁸ Sübkî, *Tabakât*, IV, 216-218.

⁶⁹ Yâfi'î, *Mir'ât*, III, 85.

⁷⁰ Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 10; Yaşaroğlu, Kamil, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192-193.

Ebü'l-Me'âli Abdümelik b. Abdillah b. Yûsuf el-Cüveynî (ö. 478/1085): 419/1028'da Nisâbü'r'a bağlı Cüveyn kasabasında doğmuştur. İlk eğitimini babasının yanında tamamladıktan sonra Bağdat ve Hicaz'a giderek birçok fakihden ders almıştır. Daha sonra Mekke ve Medine'de mezhebin her iki tarikini cem ederek ders ve fetva işleriyle ilgilenmiştir. Bu yüzden kendisine İmâmu'l-Haremeyn lakabı verilmiştir. Vatani Nisâbü'r'a döndükten sonra da fıkıh ve usûlüne dair birçok eser telif etmiştir. Nizamülmülk tarafından inşa edilen Nisâbü'r'daki Nizamiyye medresesinde Şâfiî fıkına dair tedris faaliyetlerini yürütmüştür. Şâfiî mezhebi kitaplarında *el-İmâm* ismi zikredildiğinde Cüveynî kastedilmektedir. Şâfiî fıkı sahasında ansiklopedik özelliğe sahip en önemli eseri *Nihâyetü'l-matlab fi Dirâyeti'l-mezheb* adlı eseridir. Usûl ilmine dair kaleme aldığı meşhur eserleri ise *et-Telhis*, *el-Burhân* ve *el-Verekât*'tır. Cüveynî fakihliği bir yana müthiş manada kelamcı kişiliğe de sahiptir. Kelam ilmi ve usûlüne dair kaleme aldığı eserler ise şunlardır: *Medâriku'l-'ukûl*, *Muğisu'l-balk*, *Ğıyâsü'l-ümem ve't-Tıyâsü'z-zulem ve el-'Akîdetu'n-nizâmîyye fi'l-Erkâni'l-islâmîyye*. Farklı alanlarda kaleme aldığı eserleri günümüzde mevcuttur.⁷¹

Ebü'l-Mehâsin Abdülvahid b. İsmâil er-Rûyânî et-Taberî (ö. 502/1108): 415/1024 yılının sonlarında doğmuştur. İlk olarak babası ve dedesinden fıkıh dersi almıştır. Ancak daha sonra ilim tahsili için Gazne, Buha-ra, Merv ve Nisâbü'r şehirlerine gitmiştir. Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî ve Nasır b. Hüseyin el-Ömerî'den fıkıh, Muhammed b. Abdurrahman et-Taberî, Ebû Osmân İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbü'nî gibi şahsiyetlerden de hadis dersleri almıştır. "Çağının Şâfiisi" diye şöhret bulmuştur. En önemli eserleri; *el-Furûk*, *et-Tecrîbe*, *Hakîkatu'l-kavleyn*, *el-Mübtedâ'*, *el-Bahr fi'l-mezheb*, *Menâsîsu's-şâfiî*, *Hilyetu'l-mü'min* ve *el-Kâfi*'dir. Şâfiî mezhebine olan aşırı bağlılığından ötürü İsmailiyye fırkasına mensup kişilerce Âmûl camii'nde 502/1108'de katledilmiştir.⁷²

Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö.505/1111): 450/1058'de Horasan'ın Tûs nahiyesinin Taberân kasabasında doğmuştur.

⁷¹ Sübki, *Tabakât*, V, 169-171; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 160; Aybakan, *İmam Şâfiî*, s. 234-235; Dîb, Abdülazîm, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, 1993, VIII, 141-144.

⁷² Zehebî, *Siyer*, XIX, 261-262; Bakkal, Ali, "Rûyânî, Abdülvahid b. İsmâil", 2008, XXXV, 275.

Talim işine öncelikle kendi beldesinden başlayarak fıkıh eğitimini Ahmed er-Râzekânî'den almıştır. Cürcân'a Ebû Nasr el-İsmâiliyye'nin yanına giderek ondan aldığı dersleri ta'lika bazında not edip ezberlemiştir.⁷³ Mütakellim, fakih, müfessir ve tasavvufi kişiliğe sahip olan Gazzâlî, İmam'ül-Haremeyn el-Cüveynî'den ilim öğrenmek için Nîsâbü'r'a gitmiştir. Dîmaşk'ta Nasr b. İbrahim el-Makdîsî'nin yanında fıkıh okuyarak bu anlamda uzmanlaşmış, kelim ve cedel ilminde de mahir olmuştur. Daha sonra Bağdat'a giderek dönemin meşhur fakihlerinden ders almıştır.⁷⁴ Hayatı boyunca 204 eser yazmıştır. Kelim ve felsefe alanlarında telif ettiği eserler; *Tehâfütül-felâsife, el-İktisâd fi'l-i'tikâd, Mekâsîdu'l-felâsife, el-Münkız mine'd-dalâl, Mihakku'n-nazar, el-Madmûn bih 'ala Ğayri Ehlib, el-Me'arifü'l-'akliyye ve İlcâmül-'avâm 'an 'İlmi'l-kelâm*'dir. Fıkıh ve usûlü alanlarında kaleme aldığı eserler ise şunlardır: *el-Hulâsa, el-Vecîz, el-Vasît, el-Basît fi'l-fıkh, Şifâül-ğalîl, el-Müstesfâ min 'İlmi'l-usûl, el-Menhûl min 'İlmi'l-usûl*. Tasavvûf ve Tefsir alanlarına mahsus yaptığı çalışmalar ise şöyledir; *Me'âricü'l-kudüs fi Abvâli'n-nefs, el-Fark beyne's-sâlih ve Ğayri Sâlih, el-Vakf ve'l-ibtidâ fi't-Tefsîr, Cevâbiru'l-kur'an, Minhâcü'l-âbidin ve ed-Dürretül-fâhire fi Keşfi 'Ulûmi'l-'âhire* vb.⁷⁵

Hicri 404-505/1013-1111 yılları arasını kapsayan istikrar döneminin ikinci aşamasında Şâfi mezhebine mensup bazı fakihlerin Irak, İran ve Mâverâünnehir gibi el-Meşriku'l-İslâmî diye nitelendirilen Doğu İslam bölgelerinde kâdılık makamında görev aldıkları görülmüştür. Aynı zamanda bu fakihler, buldukları beldelerde ifta ve tedris faaliyetlerini yürüterek mezhebin istikrar kılmasına vesile olmuşlardır. Ancak mezhebin kat ettiği bu aşamada açıklanması gereken bazı önemli hususların dikkat çektiği tespit edilmiştir.⁷⁶ Bunlar kısaca şöyledir:

Bu dönemdeki fakihlerin çoğu Şâfi'nin görüşlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Öyle ki, Şâfi döneminde sakin bir şekilde yürütülen fikhî münazaralar bu dönemde karşı taraftaki fakihi azarlayan cedellere dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca bu dönemde yaşayan fakihler, ilmü'l-Hilâf, diğer adıyla fikh-u Mukâran (mukayeseli hukuk) şeklinde ansiklopedik manada

⁷³ Sübkî, *Tabakât*, VI, 195.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, XIX, 323, 343.

⁷⁵ Ziriklî, *el-Âlâm*, VII, 22.

⁷⁶ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 356-357.

eserler kaleme almışlardır. Onlar bu tarz tasnifte buldukları eserlerinde mezheplerini savunarak çoğu zaman diğer mezhep fakihlerinin görüş ve delillerini detaylı bir şekilde ele almışlardır. Bu tarz telifi temsil eden en önemli eserlerin Mâverdi'nin *el-Hâvi'l-kebir*'i ve Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab fi Dirâyeti'l-mezheb*'idir, diyebiliriz.⁷⁷

Hicri beşinci asrı kapsayan bu merhalede birçok Şâfiî usûlcü, fıkıh usûlü ilmine dair mütekellimîn tarzı eserler tasnif etmiştir. Onlar telif ettikleri bu metotla mezhep imamlarından nakledilen fikhî çözümlere uygun olup olmadığına bakmaksızın akıl yürüterek mezhebin usûl ve kaidelerini ortaya koymuşlardır.⁷⁸ 404-505/1013-1111 yılları arasında mütekellim metoduyla kaleme alınan bazı eserler ise şunlardır: Şîrâzî'nin *el-Luma'î*, İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin *el-Burbân*'ı ve Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ min 'İlmi'l-usûl*'üdür.⁷⁹ Fakihlerin usûl ilmine dair yapmış oldukları tasnifler dikkate alındığında hicri beşinci asrın usûl ilmi bakımından altın çağı olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁰

4. Mezhebin Tahrir ve Tenkih Dönemi (Hicri 505-1004)

Şâfiî mezhebinin tahrir⁸¹ ve tenkih⁸² dönemi, Gazzâlî'nin vefatı 505/1111 ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatı 1004/1595 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemin, 505-899/1111-1494 (Gazzâlî'nin vefatından İbn Hacer el-

⁷⁷ Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Müğisü'l-Halk fi Tercibi'l-Kavli'l-Hak*, el-Matbaatü'l-Misriyye, 1934, s. 16.

⁷⁸ Şa'bân, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İminin Esasları*, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 34.

⁷⁹ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 364.

⁸⁰ A.mlf., *el-Medhal*, s. 363.

⁸¹ Tahrir kelimesi tefîl vezninden olup sözlükte serbest bırakmak ya da herhangi bir dergi veya gazetede editörlük yapmak manalarına gelmektedir. Yesûî, Luis Ma'luf, *el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, 2007, s. 124. İstilahta ise, fukahânın ihtilaf ettiği meseleleri birbirine benzeyen diğer meselelerden ayırt etme işlemidir. Hafnâvî, Muhammed İbrahim, *Mu'cemu Ğaribi'l-Fıkıh ve'l-Usûl*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2009, s. 132.

⁸² Tenkih kelimesi sözlükte herhangi birşeyin özünü çıkarmak manasındadır. Yesûî, *el-Müncid*, s. 830. Fıkıh terimi olarak ise, herhangi bir mesele hakkında mezhep içerisinde yer alan birden fazla görüş arasında mezhep imamının usulünü dikkate alarak ayıklama eylemidir. Dolayısıyla Râfiî, Şâfiî mezhebini araştırıp inceleyerek büyük gayret sarf etmiş, kendinden önceki fukahânın eserlerini süzgeçten geçirerek kanaatince mezhebin kurucusu Şâfiî'nin görüş ve usûlüne uygun olan görüşleri beyan ederek Şâfiî'ye nisbeti uygun olmayan görüşleri ayıklamıştır. Râfiî'nin ortaya koyduğu bu gayrete tahrir-tenkih denilmektedir. Bkz. Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, thk., Abdulazim Mahmûd ed-Dîb, Daru'l-Minhâc, 2007, I, 153, Mukaddime, (Abdulazim ed-Dîb).

Heytemî'nin doğumuna kadar geçen süre) ve 899-1004/1494-1595 (İbn Hacer el-Heytemî'nin doğumundan Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatına kadar geçen süre) olmak üzere iki tenkih aşamasından oluştuğunu söyleyebiliriz.

505-899/1111-1494 yılları arasını kapsayan birinci aşama, Şâfiî mezhebindeki tenkih faaliyetlerinin başlangıcı sayılmakta ve belirtilen zaman zarfı içinde yaşayan Râfiî el-Kazvîni⁸³ ile Nevevî'nin⁸⁴ bu manada ortaya koydukları fikhî çalışmaları oluşturmaktadır.⁸⁵

4.1. Hicri 505-899 Yılları Arası Tenkih Faaliyetleri (Birinci Tenkih)

505-899 yıllarını kapsayan bu dönemde Şâfiî mezhebine dair kaleme alınan eserlerin çok olması, mezhebin geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte İmam Şâfiî'ye nispeti mümkün olmayan şaz görüşlerin varlığı gibi ne-

⁸³ Asıl adı Abdülkerîm b. el-İmâm Ebi'l-Fadl Muhammed b. Abdilkerîm b. el-Fadl b. el-Hasan b. el-Hüseyin el-Kazvîni er-Râfiî olup 555/1160 senesinde İran'ın Kazvîn şehrinde doğmuştur. İlköğrenimini babası Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvîni er-Râfiî'den almıştır. Râfiî tefsir, hadis, edebiyat, tarih ve diğer arabî ilimleri Ebü'l-Feth İbnü'l-Bettî, Ebü Süleyman ez-Zübeyrî, Ebü'l-Ala' el-Hemezânî, Müntecebüddin el-Kummî, Yahyâ b. Sâbit el-Bakkâl, Abdullah b. Ebi'l-Futûh b. İmrân, Ebu'l-Hayr Ahmed b. İsmail b. Yüsuf et-Tâlkânî, Ebü Süleyman Ahmed b. Hasnûveyh (fâkih, muhaddis ve edib), Vâkîd b. Halil (annesinin dedesi), Leys b. el-Hemezânî, Hâmid b. Mahmûd (muhaddis), Ebu'l-Kerem el-Hâşimî, Muhammed b. Ebi Tâlib ed-Darîr gibi birçok âlimden de ayrıca istifade etmiştir. İlmî donanımı neticesinde Râfiî el-Kazvîni, *el-Âzîz fi şerhi'l-Vecîz, el-Muharrer fi Furû'îş-Şâfiî, et-Tedvin fi Abbâri Kazvin, el-Mahmûd fi'l-Fıkıh, eş-Şerhu's-Sağîr, et-Tezhib fi'l-Furû'*, ve daha birçok sahada eser kaleme almıştır. Râfiî el-Kazvîni, 623/1226 senesinde Kazvîn'de vefat etmiştir. Bkz. İsnevî, Cemâlüddin Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *el-Mühimmât fi Şerhi'r-Râfiî ve'r-Ravza*, thk., Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2009, I, 58; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemül-Müellifîn*, Müessesetür-Risâle, Beyrut, 1993, II, 210; Zehebi, *Siyer*, XXII, 252-253; Sübkî, *Tabakât*, VIII, 283; İbn Kesîr, İmâdüddin İsmail b. Ömer, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk., Abdulfazîl Mansûr, Daru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrût, 2004, II, 748; İbnü'l-Mülakkîn, Sirâcuddîn Ebü Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şâfiî, *el-Bedru'l-Münîr fi Tabrici'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vak'âtü fi Şerhi'l-Kebîr*, thk., Mustafa Ebu'l-Çayt Abdülhay, Daru'l-Hicret, el-Memleketu'l-'Arabîyyetu's-Suudîyye, 2004, I, 322; Aybakan, Bilal, "Râfiî", *DİA*, 2007, XXXIV, 394; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, TDV., Ankara, 2014, s. 405.

⁸⁴ Tam adı Ebu Zekerîyya Yahya b. Şeref b. Müri en-Nevevî olup 631/1234 senesinde Suriye'nin güneyinde yer alan Nevâ kasabasında doğmuştur. ilk eğitimine Kur'an'ı hifzederek başlayan Nevevî Dimaşk'ın ileri gelen Şâfiî fukahâsından ders almak üzere Dimaşk'a yolculuk etmiştir. Almış olduğu dersler neticesinde hadis ve fıkıh alanlarında temayüz ederek Şâfiî mezhebinin en önde fakihlerinden biri olmuştur. Birçok alanda eser vermiştir. Şâfiî fikhî sahasında günümüzde de müracaat edilen temel kaynaklar arasında yer alan en önemli eseri *el-Mecmû' ve Minhâcu't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-Müftîn*'dir. Bkz. Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 378-379; Kandemir, M. Yaşar, "Nevevî", *DİA*, 2007, XXXIII, 45-46.

⁸⁵ Kurdî, *el-Mezâhibul-Fıkhiyye*, s. 135.

denlerden dolayı mezhebin tahrir ve tenkiline ihtiyaç duyulmuştur.⁸⁶ Zira fukahâ nezdinde fetva açısından mutemet kabul edilen görüşlerin net bir şekilde bilinmesi, kâdı ve müftülerin herhangi şerî bir hükmü vermede dayanak noktalarında birlik sağlanması ve şâz olan görüşlerin ayıklanıp ortaya konulması açısından bu çaba, oldukça önem arz etmiştir.⁸⁷

4.1.1. Râfî el-Kazvîni'nin Tenkih Faaliyeti

Râfî el-Kazvîni, Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinden istifade ederek kaleme aldığı *el-Muharrer* adlı eseri, Şâfî mezhebinin tenkih edilmesi açısından büyük rol oynamaktadır. Zira Râfî *el-Muharrer* adlı eserinde Şâfî fukahâsı arasında cereyan eden ihtilafın varlığını kısaca değindikten sonra عَلَيَّ أَصَحَّ gibi tercihe dayalı istilahî kavramlar kullanarak o meseledeki kanaatini belirtmiştir.⁸⁸ Râfî'nin mezhebe dair görüşlerin tahkik edilmesi açısından önem arz eden bu gayreti Şâfiilerce takdir edilmiş ve bu hususta müteahhir fukahâca Râfî, ilk muharrir kabul edilmiştir.⁸⁹ Yine Râfî el-Kazvîni mezhebin görüşlerini tahkik ederek Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ini şerh edip *eş-Şerhu'l-kebir* diye bilinen *el-Azîz fi Şerhi'l-vecîz* adlı ansiklopedik çalışmasını ortaya koymuştur. Râfî, bu eserin de de Şâfî'nin kadîm ve cedîd görüşlerine de sıklık yer vererek her iki görüş arasında tercihte bulunmuş ve fetvada asıl olan görüşü belirtmiştir.⁹⁰

4.1.2. Nevevî'nin Tenkih Faaliyeti

Nevevî, sahip olduğu ilmî birikimi neticesinde halefi olduğu Râfî'nin tenkih çalışmalarına katkıda bulunarak Râfî'nin *el-Azîz fi Şerhi'l-vecîz* adlı eserinin özeti niteliğinde olan *Ravdatu't-Tâlibîn* adını verdiği eseri kaleme almıştır. O, bununla yetinmeyip aynı zamanda Râfî'nin *el-Muharrer*

⁸⁶ Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 11.

⁸⁷ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 373.

⁸⁸ Râfî'nin *el-Muharrer* adlı eserinin hemen hemen her sayfasında bu tarz ifadeleri görebiliriz. Bu metot ile ilgili örnekler için Bkz., Râfî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdilkerim b. el-Fadl el-Kazvîni, *el-Muharrer fi Furû'îş-Şâfîi*, thk., *Ebü Yaküb Neşet b. Kemâl, Daru's-Selâm, Kâhire, 2013*, I, 94, 96, 98, 100, 102-105.

⁸⁹ İbn Neccâr, Takiyyuddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdilaziz b. Ali el-Fetühî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münir*, thk., Muhammed ez-Zuhaylî, Mektebetu'l-'Abikân, 1997, I, 460.

⁹⁰ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s. 135.

adlı kitabının ihtisarı *Minhâcû't-Tâlibîn ve 'Umdetu'l-müftîn* adlı kitabını telif etmiştir. Yine Nevevî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb* adlı çalışmasını şerh ederek *el-Mecmû'* adını verdiği telifi ortaya koymuştur. Ancak bu eseri vefat etmesinden dolayı tamamlayamamıştır. Bütün bunlar Nevevî'nin tıpkı Râfî gibi mezhebi tenkih ve tahrir ettiğinin apaçık göstergeleridir. Dolayısıyla Rafî ve Nevevî yazdıkları eserlerle, kendilerinden sonraki dönemlerde mezhebin görüşünü ifade etmede belirleyici olmuşlar. Fukahâ tarafından her ikisine birlikte “şeyhân” lakabı verilmiştir.⁹¹

Şâfî müteahhir fukahâsı hüküm ve fetvada mutemet görüşün Şeyhânın üzerinde ittifak ettiği görüş olduğunu, ihtilaf etmeleri durumunda da Nevevî'nin görüşünün esas alınması gerektiğini söyler. Öyle ki müteahhir fukahâ, Şeyhânın görüşlerinden çıkılmaması kaydıyla hiç kimsenin ifta vermesinin uygun olamayacağını beyan etmiştir. Şeyhânın görüşüne olan güven ve itimat hususunda fakihler, şeyhânın görüşleriyle -Şâfî'nin *el-Umm* eserine ve kahir ulemanın re'yine muhalif olmadıkça- fetva verilmesi gerektiği hususunda icma edildiğini söylerler.⁹²

Râfî ve Nevevî, Şâfî'nin vefatı sonrası geçen dört asır boyunca Şâfî fukahâsı tarafından kaleme alınan eserleri büyük bir gayretle tenkih ve tahrir ederek ortaya koydukları eserleri, mezhebin fûrû kitapları silsilesinde önemli bir konumu teşkil etmiştir.⁹³

Kıscacası Râfî ve Nevevî'nin Şâfî mezhebini tenkih ve tahrir etmelerinden dolayı mezhebin ikinci kurucuları olduklarını diyebiliriz. Zira kendilerinden sonra gelen fukahâ, Şâfî mezhebinin görüşlerini belirlemede Şeyhânın tercih ettiği görüşlere itimat ederek onların, fetvada esas olduklarını kabul etmiştir.⁹⁴

Bu dönemde Eşbah-Nezâir,⁹⁵ fıkıh kaideleri ve tahrîc⁹⁶ sahalarının-

⁹¹ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 378-379; Aybakan, “Şâfî Mezhebi”, XXXVIII, 241.

⁹² Ahmed Ali, “el-Mezheb”, s. 15.

⁹³ Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 379.

⁹⁴ Ahmed Ali, “el-Mezheb”, s. 11.

⁹⁵ İslâm hukukundaki küllî kaideleri ve benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri konu alan eserlere denir. Bkz. Baktır, Mustafa, “el-Eşbah ve'n-Nezâir”, *DİA*, 1995, XI, 458.

⁹⁶ Naklî şerî delillerin yanı sıra mezhep birikimini de kaynak kabul eden fikhî bilgi elde etme sürecini belirtmek için kullanılan bir tabirdir. Bir başka ifadeyle tahrîc, mezhep imamlarının benimsedikleri usul kurallarına veya fikhî meselelere getirdikleri çözümlere dayanarak henüz

da eserler ortaya koyan fakihler de Şâfi mezhebine katkıda bulunmuşlardır. Bu sahalarda eserler ortaya koyan müellif ve eserleri ise şöyledir: Şihâbüddîn Mahmud b. Ahmed ez-Zencânî (ö.656/1258)-*Tabricu'l-furû' ale'l-usûl*, İbnü'l-Vekil (ö. 716/1316)- *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, İsnevî (ö. 772/1370)-*Tabricu'l-furû' ale'l-usûl*, Tâcuddîn es-Sübki (ö.771/1369) - *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Ebû Bekir el-Hisnî (ö. 829/1426)- *el-Kavâ'id*, Suyûtî (ö. 911/1505)- *el-Eşbâh ve'n-nezâir* ve diğerleri...⁹⁷

Birinci tenkih diye adlandırdığımız bu dönemde birkaç husus söz konusu olmuştur. Bunlar kısaca şöyledir:

a) Genel olarak diğer fukahâda olduğu gibi Şâfi fakihlerinde de mahza taklit anlayışı ve mezhebe dayalı asabiyet düşüncesi hâkim olmuştur. Zira bu dönemde yaşayan fakihler, mezhep imamlarının beyan ettikleri kaidelere sıkı sıkıya bağlandıkları için fukahâ arasında cereyan eden münazaralar şiddetlenmiş ve bu münazaralarda birbirlerini aşağılayan, tesfih eden ifadelere maalesef yer verilmiştir.⁹⁸ Örneğin Şâfi mezhebinin ileri gelen usûlcülerinden Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1209) kaleme aldığı *Menâkibu'l-İmâm eş-Şâfi* eseri, Şâfi mezhebinin görüşlerinin özelde Hanefî genel olarak da diğer mezhep görüşlerine nazaran daha çok tercihe şayan olduğunu ve buna dair delillerin yer aldığını görmekteyiz.⁹⁹ Aynı şekilde Fahreddîn er-Râzî'nin muasırı olan Hanefî fakihlerinden Ebül-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kuzgûlî (ö. 654/1256) de müntesibi olduğu mezhebin görüşlerinin özelde Şâfi genel olarak da diğer mezheplere nazaran daha rüçhan olduğunu delilleriyle birlikte izah ettiği *el-İntisâr ve't-Tercih li'l-Mezhebi's-Sahîb* adlı eseri kaleme almıştır. Kuzgûlî bu eserinde hâkim ve valilerin ifta eyleminde Hanefî mezhebine göre hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁰

hükmi belirlenmemiş meselenin hükmünü ortaya çıkarmaya denilir. Tahric yapan fakihe Mu-harric denir. Detaylı bilgi için Bkz. Başoğlu, Tuncay, "Tahric", *DİA*, 2010, XXXIX, 420; Aslan, "Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde Tahric Yöntemi ve İşlevselliği", *Journal Of İslamic Research*, 2014, s. 108-135.

⁹⁷ Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyye*, s. 137.

⁹⁸ Eşkar, *el-Medbal ila's-Şer'i'ati ve'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nefâis, Ürdün, 2005, s. 212-213; Sâys, Muhammed Ali, *Târibu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut, ts, s. 139.

⁹⁹ Deliller için bkz. Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Menâkibu'l-İmâm eş-Şâfi*, Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1986, s. 375-386.

¹⁰⁰ Kuzgûlî, Ebül-Muzaffer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh, *el-İntisâr ve't-Tercih li'l-Mezhebi'S-*

Mezhep imamının görüşlerini taklit ederek mezhepsel taassuba kapılan fakihlerin varlığı yanında¹⁰¹ o dönemde bu durumu reddeden İzz b. Abdisselâm (ö. 660/1262) ve Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267) gibi fakihler de vardı. Zira İzz b. Abdisselâm, mezhebe dayalı taassup ve mahza taklitten uzak durmak adına şu sözleri ifade etmiştir: “Mukallid fakihlerin ittiba ettiği mezhep imamının görüşünün dayanağının zayıf olduğunu bildiği halde onu bu hususta taklit etmesi şaşılacak şeylerdendir. Nitekim bu kişi (mukallid), Kitap, Sünnet ve kıyası, taklit ettiği imamının görüşüne tercih etmekte ve imamının görüşünü Kur’an ve Sünnete uyarlamak maksadıyla tevillere kaçmaktadır... Ben (İzz b. Abdisselâm) hiçbir fakihin, mukallidi olduğu imamının görüşünün zayıf olduğunu bildiği halde hocasının görüşünü bir kenara bırakıp da doğru olan görüşe meylettiğini hiç görmedim...”¹⁰²

Ebû Şâme el-Makdîsî ise, İmam Şâfi’nin sahih hadise muhalefet etmesi durumunda ortaya koyduğu görüşe itibar edilmemesini ve mezhebe dayalı taassuptan berî bir şekilde İslam ümmetinin kör taklitten uzak durması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰³

b) Yine bu dönemde bazı Şâfiî fakihleri furû ile birlikte usûl alanına da eğilerek mütekellim metoduyla¹⁰⁴ eserler ortaya koymuştur. Örneğin Fahreddîn er-Râzî *el-Mabsûl fi İlmi’l-usûl* ve Seyfuddîn el-Âmidî (ö. 631/1234) ise *el-İhkâm fi Usûli’l-ahkâm* adlı eserleri bu manada ortaya koyan bazı önemli usûlcülerdendir.

c) Bu dönemde bazı muhaddislerin genel olarak fıkha özelde ise Şâfiî fikhına ilgi duydukları dikkatimizi çekmektedir. İbnü’l-Esîr el-Cezerî (ö. 606/1209), İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245), İbn Ebî’d-Dem, Hâfız el-Münzirî (ö.

Sabîb, Matbaatu’l-Envâr, h. 1360, s. 3-4.

¹⁰¹Ebû Zehra, *Târihu’l-Mezâhib*, s. 448-449.

¹⁰²İzzuddîn, Abdülazîz b. Abdisselâm, *el-Kavâ’idü’l-Kübrâ el-Mevsûm bikavâ’idi’l-Ahkâm fi İslâhi’l-Enâm*, thk., Nezih Kemal Hammâd, Daru’l-Kalem, Dımaşk, 2000, II, 274-275.

¹⁰³Makdîsî, Ebû Şâme, *el-Müemmel fi’r-Redd ile’l-Emri’l-Evvel*, Mektebetu’s-Sahveti’l-İslâmî, Kuveyt, ts, s. 8; 56.

¹⁰⁴Usûl eserleri, Hanefiyyun ve Mütekellimun olmak üzere iki şekilde kaleme alınmıştır. Belirli bir mezhebe taassup göstermeksizin elde edilen usûl kaidelerinin mezhep imamından nakledilen fikhî yorumlarına uygun olup olmamasını dikkate almadan delillerin müeyyide ettiği kaideleri kabul ederek, delillere zıt düşen kaideleri de reddederek kaleme alma biçimine mütekellimun metodu denir. Bkz. Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 34-35.

656/1258) gibi hadis sahasında meşhur olan muhaddisler, dönemin ileri gelen Şâfiî fakihlerinden olmuşlardır. İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin *Câmi'ül-usûl ve eş-Şâfiî fi Şerhi Müsnedi's-şâfiî*; İbnü's-Salâh'ın *Ta'likât 'ale'l-vasit li'l-ğazzâlî, Tabakâtul-fukahâi's-şâfiî*; İbn Ebi'd-Dem'in *Şerhu Müşkili'l-vasit li'l-ğazzâlî, Edebu'l-Kadâ*; Hâfız el-Münzirî'nin *Şerhu-Tenbih li's-şîrâzî* adlı eserleri, Şâfiî fikhına olan ilginin göstergesi olarak telif ettikleri eserlerdir.¹⁰⁵

4.2. Hicri 899-1004 Yılları Arası Tenkih Faaliyetleri (İkinci Tenkih)

Bu aşama ise, İbn Hacer el-Heytemî'nin doğumu 899/1494 ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatı 1004/1595 yılları arası yapılan ikinci tenkih faaliyetlerini kapsamaktadır.¹⁰⁶

Daha önce de belirttiğimiz gibi Râfiî ve Nevevî, kendi dönemlerinden önce tedvin edilen Şâfiî mezhebine dair eserleri şaz ve birbirine muarız görüşler arasında tercihlerini beyan edip tenkih faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bunun neticesinde de onlardan sonra gelen fukahâ da Râfiî ve Nevevî'nin kitaplarına müracaat ederek bütün dikkatlerini bu kaynaklara vermişlerdir. Öyle ki cumhur-u fukahâ, Râfiî ve Nevevî'nin eserlerine diğer fukahânın kaleme aldıkları eserlerden tenkih açısından öncelik tanıyarak bu eserlere şerh ve ihtisar çalışmaları yapmışlardır.¹⁰⁷

4.2.1. Râfiî'nin İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin Tenkih Faaliyetlerine Olan Etkisi

İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin, Râfiî'nin mezhebe olan tenkih faaliyetinden etkilendiklerini söyleyebiliriz. Zira bu şahsiyetler, Râfiî ve Nevevî'nin ihtilaf ettikleri meselelerde ve aynı zamanda onların tenkih faaliyetlerinde karşılaşmadıkları konularda tenkih çabalarını ortaya koyarak mezhebin görüşlerini onların görüşleri ekseninde ayıklamaya gayret etmişlerdir.¹⁰⁸

Ancak Râfiî ve Nevevî'de olduğu gibi İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî de mezhebin görüşünü belirleme hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bunun neticesinde fukahâ, bu iki şahsiyetin (İbn Hacer el-

¹⁰⁵Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 394-396.

¹⁰⁶A. mlf., *el-Mezâhibul-Fıkhiyye*, s. 137.

¹⁰⁷Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 411-412.

¹⁰⁸Kurdî, *el-Mezâhibul-Fıkhiyye*, s. 137.

Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî) görüşlerinden hangisiyle fetva verilebileceği hususunda farklı düşünmüşlerdir. Hadramevt, Şam, Yemen ve Hicaz fukahâsı mutemet olan görüşün İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşü olduğunu söylerler. Zira onlara göre İbn Hacer el-Heytemî'nin *Tuhfetu'l-Muhtâc Şerhu'l-Minhâc* adlı eseri muhakkik derecesine ulaşmış birçok fukahâ tarafından okunmuş ve metinlerinin dayanak bakımından sağlamlığı üzerinde karar kılınmıştır. Mısır fukahâsı da Şemsüddîn er-Remlî'nin *Nihâyetu'l-muhtâc Şerhu'l-minhâc* adlı eserine itimat etmiştir. Zira bu eseri yaklaşık olarak dört yüz fukahânın bizatihi Şemsüddîn er-Remlî'den ders aldığını, tenkit edip birlikte eseri tekrardan tashih ettiklerini belirtirmişlerdir.¹⁰⁹

4.2.2. Birinci ve İkinci Tenkih Arasındaki Farklar

Râfî ve Nevevî'nin gayretleriyle zuhur eden birinci tenkih ile İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin ortaya koydukları ikinci tenkih faaliyetleri arasında –mezhepteki şaz ve muhalif görüşleri ayıklayıp arındırma açısından ortak olsalar da– bazı farklar bulunmaktadır. Örneğin Nevevî, Râfî'nin vefatından sekiz sene sonra h. 631 yılında doğmuştur. O, halefi olduğu Râfî'nin eserlerine itimat edip mezhebi tenkih uğraşını model alarak tenkih faaliyetinde bulunmuştur. Nitekim Nevevî, Râfî'nin *el-Azîz fi Şerhi'l-vecîz* adlı eserini *Ravdatu't-tâlibîn* kitabında ihtisar edip mezhebin tenkih edilmesine katkıda bulunduğunu daha önce de söylemiştik. Ancak bu durum birbirinin heması olan İbn Hacer el-Heytemî ile Şemsüddîn er-Remlî'de söz konusu değildir. Zira yaşça İbn Hacer el-Heytemî'den sonra gelen Şemsüddîn er-Remlî, Nevevî'nin Râfî'de yaptığı gibi İbn Hacer el-Heytemî'nin tenkih faaliyetlerini model almamış, bizatihi bu hususta müstakil bir çaba harcamıştır. Râfî ve Nevevî, Şâfî'nin vefatından sonra kaleme alınan fikhî eserlere müracaat ederek mezhebi tenkih etmişlerdir. Ancak İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî, sadece Râfî ve Nevevî'nin tenkih faaliyetleri neticesinde tasnif ettikleri eserleri tenkih etmişlerdir. Râfî ve Nevevî birinci tenkih sürecinde birçok eser incelemişlerdir. Ancak İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî, Râfî ve Nevevî'nin eserlerini ele alarak mezhebi tenkihte bulunmuşlardır. Nitekim

¹⁰⁹Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 414-415.

İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî tasnif ettikleri *Tuhfetu'l-muhtâc* ve *Nihâyetu'l-muhtâc* gibi eserlerinde Râfî ve Nevevî'nin birbirlerine muhalefette buldukları görüşleri ve tercihleri, aynı zamanda Râfî ve Nevevî'nin karşılaşmadıkları konuları ele almışlardır.¹¹⁰

İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin müttali olmadıkları meselelerde ise Zekeriyâ el-Ensârî, Hatîb eş-Şîrbînî ve Ashabu'l-Havâşî diye adlandırılan Ali b. Yahyâ ez-Zeyyâdî (ö. 1024/1615), Şihâbuddîn el-Berlesî, Ali eş-Şebrâmellesî (ö. 1087/1676) ve Ali el-Halebî (ö. 1044/1634) gibi fakihlerin görüş ve tercihleri sırayla dikkate alınmalıdır.¹¹¹

İkinci tenkih faaliyetinden sonra ise Şâfî fakihleri Râfî, Nevevî, Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî'nin eserlerine odaklanmış onların eserlerini anlamaya yönelik tahşiye ve şerh çalışmalarında bulunmuşlardır. Nevevî'nin *el-Minhâc* adlı eserinin şerhi olan Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) *Kenzü'r-râğibîn* adlı eseri üzerine Kalyûbî (ö. 1069/1659) ve Umeyre (ö. 957/1550) tarafından kaleme alınan *Hâşiyetu'l-kalyûbî ve 'Umeyre*, Remlî'nin *Nihâyetu'l-muhtâc* eseri üzerine yazılan *Hâşiyetu's-Şebrâmüllesî* ve Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Şerhu Menbeci't-tullâb* eseri üzerine yazılan *Hâşiyetu'l-cemel* ve Hatîb eş-Şîrbînî (ö. 977/1570)'nin Nevevî'nin *el-Minhâc*'ını şerh ettiği *Muğni'l-muhtâc ilâ m-Ma'rifeti Ma'âni Elfâzi'l-minhâc* adlı eserler, ikinci tenkih faaliyeti sonrası telif edilen en önemli tahşiye ve şerh çalışmalarından sadece bir kaçıdır.¹¹²

Sonuç

Şâfî mezhebi kuruluş, nakil, tahrir-tenkih ve istikrar dönemleri olmak üzere dört aşamadan geçmiştir.

Mezhebin kuruluşu, 195-204/810-820 yılları arasındaki Şâfî'nin mutlak müçtehit olduğunu gösteren kavli-kadîm, kavli-cedîd dönemlerini konu edinmektedir.

Mezhebin nakil dönemi, Şâfî'nin vefatından 204/820 ile talebelerinden

¹¹⁰Eşkar, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhib*, s. 146; Kavâsimî, *el-Medhal*, s. 415-418.

¹¹¹Ahmed Ali, "el-Mezheb", s. 19-20; Dâğüstânî, *el-Medhal*, I, 236.

¹¹²Eşkar, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Mezâhib*, s. 146; Kurdî, *el-Mezâhibu'l-Fıkhi*, s. 138.

Rebî' b. Süleymân el-Murâdî'nin ölümü 270/883 yılına kadar ki yıllara teka-bül etmektedir. Bu dönemde Şâfiî'nin Mısır'da yetiştirmiş olduğu Buveytî, Müzenî, Yûnus b. Abdûla'lâ es-Sadefî, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî başta olmak üzere ilk dönem talebeleri, birçok fakihe ders vererek mezhebin aktarılmasında rol almışlardır.

Mezhebin istikrar dönemi ise, 270/883 Rebî' b. Süleymân el-Murâdî'nin vefatından Gazzâlî'nin vefatına kadarki 505/1111 süreci oluşturmaktadır. Bu dönemde Şâfiî fukahâsının telif ettiği eserlerin çok olması, bu fakihlerin farklı bölgelere dağılması ve mezhep aktarımındaki bazı farklılıkların ortaya çıkması gibi nedenlerden dolayı Irak ve Horasan'daki fakihlerde hükümleri istinbat ve tahrir açısından anlayış farklılığı zuhur etmiştir. Bunun neticesinde de *Tarîkatu'l-İrâkiyyîn* ve *Tarîkatu'l-Horasâniyyîn* adlarında iki önemli Şâfiî ekolü gelişmiştir.

Mezhebin dördüncü dönem ise tahrir ve tenkih dönemidir. Bu dönem, Gazzâlî'nin vefatından 505/1111 ile Şemsüddîn er-Remlî'nin vefatına 1004/1595 kadar devam etmektedir. Bu dönemde Şâfiî mezhebi iki tenkih aşamasından geçmiştir. Şâfiî mezhebi içerisinde yer alan *şâz* ve *muhtelefun fih* bazındaki görüşlerin çok olması gibi nedenlerden dolayı fukahâca ifta eylemi giderek zorlaşmıştır. Bunun neticesinde başta Râfiî el-Kazvîni ve halefi Nevevî, kendilerinden önceki fukahânın görüşlerini olanca gayretleriyle tetkik ederek mezhebi dizayn etme anlamına gelen tenkih işlemini yürütmüşlerdir. Aynı şekilde İbn Hacer el-Heytemî ve Şemsüddîn er-Remlî de mezhebi ikinci defa tenkih etmişlerdir. Zira Râfiî ve Nevevî'nin temasta bulunmadığı ya da her ikisinin ihtilaf ettiği meselelerde tercihe şayan olabilecek görüşü seçmekte avam halk sıkıntıya düşmekteydi. Bu uğurda Heytemî ve Remlî, sadece Râfiî ve Nevevî'nin görüşlerini süzgeçten geçirecek hangi görüşün mezhepte mutemet ve fetvada asıl olacağını belirttikleri ikinci tenkih sürecini ortaya koymuşlardır.

Kaynakça

- Ahmed Ali, Muhammed İbrahim, "el-Mezheb'inde's-Şâfiî", *Kral Abdulaziz Üniversitesi Dergisi*, sy., 2, 1978, s., 1-24.
Askalâni, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö.

- 852/1449), *Tevâli't-Te'sts bi-me'âli İbn İdris*, thk. Ebu'l-Fedâ Abdullah el-Kâdi, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- Aslan, Mehmet Selim, "Şâfiî Mezhebinde Sahabî Kavlinin Hüccet Değeri ve Fikhî Konulara Yansıması", *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe III*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, Tebliğ Özetleri, Sakarya, 30 Eylül-01 Ekim 2017, s. 60-65.
- _____, "Günümüz Fıkıh Problemlerinin Çözümünde Tahrîc Yöntemi ve İşlevselliği", *Journal Of İslamic Research*, 2014, s. 108-135.
- Aybakan, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", *DİA*, 2010, XXXVIII, 233-247.
- _____, *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- _____, "Rebî b. Süleyman el-Murâdî", *DİA*, 2007, XXXIV, 496-497.
- _____, "Taberî Ebu't-Tayyîb", *DİA*, 2010, XXXIX, 313-314.
- _____, "Şîrâzî, Ebû İshâk", *DİA*, 2010, XXXIX, 184-186.
- _____, "Râfiî", *DİA*, 2007, XXXIV, 394-396.
- Bakkal, Ali, "Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâîl", *DİA*, 2008, XXXV, 275.
- Baktır, Mustafa, "el-Eşbâh ve'n-Nezâir", *DİA*, 1995, XI, 458.
- Başoğlu, Tuncay, "Tahrîc", *DİA*, 2010, XXXIX, 420-422.
- Bedrân, Ebû'l-'Ayneyn, *Târîhu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nahdati'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Beyhakî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Hasan, *Menâkibuş-Şâfiî*, thk., Seyyid Ahmed es-Sakr, Daru't-Turâs, Kâhire, 1985.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Müğisül-Halk fi Tercibi'l-Kavli'l-Hak*, el-Matbaatü'l-Misriyye, 1934.
- _____, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, thk., Abdulazîm Mahmûd ed-Dîb, Daru'l-Minhâc, 2007.
- Çalışkan, Necmettin, *Kur'an'ın İki Fıkhi Okunuşu Tabâvî'nin Ahkâmü'l-Kur'an ve Şerhu Meânî'l-Âsâr'ı Karşılaştırmalı Örneği*, Araştırma Yay., Ankara, 2018.
- Dâğıstânî, Murtezâ Ali b. Muhammed el-Muhammedî, *el-Medhal ilâ Usûli'l-İmâm eş-Şâfiî*, Daru's-Selâm, Dağıstan, 2008.
- Dakr, Abdulğani, *el-İmâmüş-Şâfiî Fakihu's-Sünneti'l-Ekber*, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 1996.
- Dâvûdî, Muhammed b. Ali b. Ahmed Şemsüddin, *Tabakâtü'l-Müfessirin li'd-Dâvûdî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Demirtaş, Emrah, *Merğînânî'nin El-Hidâye Adlı Eserinin Hadd ve Kıyas Bölümlerinde İmam Şâfiî'ye İsnad Edilen Görüşlerin Tespiti*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2016.
- Dîb, Abdülazîm (ö. 1431/2010), "CÜVEYNÎ, İmâmü'l- Haremeyn", *DİA*, 1993, VIII, 141-144.

- Ebü Zehrâ, Muhammed, *eş-Şâfiyyu Hayâtubu ve Asrubu Ârâubu ve Fıkhubu*, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, 1978.
- _____, *Târibu'l-Mezâhibi'l-İslâmî*, Daru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, ts.
- Eşkar, Ömer Süleyman, *el-Medhal ilâ Dirâseti'l-Medârisi'l-Mezâhib ve'l-Fıkhi*, Daru'n-Nefâis, Ürdün, 1998.
- _____, *el-Medhal ilâş-Şeri'ati ve'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Daru'n-Nefâis, Ürdün, 2005.
- Hâcî Halife, Mustafa b. Abdillâh er-Rûmî, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Daru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1992.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim, *Mu'cemu Ğaribi'l-Fıkh ve'l-Usûl*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2009.
- İbnü'l-Mülakkın, Sirâcuddîn Ebü Hafs Ömer b. Alî b. Ahmed eş-Şâfi (ö. 804/1401), *el-Bedru'l-Münîr fi Tabrici'l-Ehâdis ve'l-Âsâri'l-Vaki'ati fiş-Şerhi'l-Kebîr*, thk., Mustafa Ebu'l-Ğayt Abdulhay, Daru'l-Hicret, el-Memleketu'l-'Arabiyyetu's-Suudiyye, 2004.
- İbn Kâdi Şühbe, Ebü Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Tabakâtuş-Şâfiyye*, thk., Abdulalîm Han, Maârifu'l-Osmaniyye, Haydarâbad, 1979.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *Tabakâtuş-Şâfiyye*, thk., Abdulfazl Mansûr, Daru'l-Medâri'l-İslâmî, Beyrût, 2004.
- İbn Neccâr, Takiyuddîn Ebu'l-Bekâ Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz b. Alî el-Fetühî, *Şerhu'l-Keveki'l-Münîr*, thk., Muhammed ez-Zuhaylî, Mektebetu'l-'Abikân, 1997.
- İsnevî, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *el-Mühimmât fi Şerhi'r-Râfiî ve'r-Ravza*, thk., Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2009.
- İzzuddîn, Abdülazîz b. Abdisselâm, *el-Kavâ'dül-Kübrâ el-Mevsûm bikavâ'idil-Abkâm fi İslâbi'l-Enâm*, thk., Nezih Kemal Hammâd, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2000.
- Kallek, Cengiz, "Kaffâl Muhammed b. Alî", *DİA*, 2001, XXIV, 146-147.
- _____, "Mâverdi", *DİA*, 2003, XXVIII, 180-186.
- _____, "Kaffâl Abdullâh b. Ahmed", *DİA*, 2001, XXIV, 146.
- Kandemir, M. Yaşar, "Nevevî", *DİA*, 2007, XXXIII, 45-49.
- Kavâsimî, Ekrem Yûsuf, *el-Medhal ilâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi*, Daru'n-Nefâis, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemül-Müellifin*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Köse, Saffet, "İsferâyîni Ebü Hâmid", *DİA*, 2000, XXII, 514.
- Kurdî, Ahmed, *el-Mezâhibu'l-Fıkhiyyetu'l-Erba'atu Eimmetubâ-Etvâruba-Usûlubâ-Âsârübâ*, İdâretu'l-İftâ, Vizâretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 2015.

- Kuzğulî, Ebû'l-Muzaffer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh, *el-İntisâr ve't-Tercih li'l-Mezhebi's-Sahîb*, Matbaatu'l-Envâr, h. 1360.
- Makdisî, Ebû Şâme, *el-Müemmel fir-Redd ile'l-Emri'l-Evvel*, Mektebetu's-Sahveti'l-İslâmî, Kuveyt, ts.
- Mes'ûdî, Muhammed b. Redîd, *el-Mu'temed min Kadîmi Kavli's-Şâfi' 'ale'l-Cedid*, Daru 'Alemi'l-Kütüb, Riyâd, 1996.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Okuyucu, Nail, *Şâfi'î Mezhebinin Teşekkül Süreci*, MUIFVY., İstanbul, 2015.
- Özel, Ahmet, "Büveytî", *DİA*, 1992, VI, 500-501.
- _____, "Merverrûzî Ebû Ali", *DİA*, 2004, XXIX, 232-233.
- _____, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, TDV., Ankara, 2014.
- Özen, Şükrü, "Müzeni", *DİA*, 2006, XXXII, 246-247.
- _____, "İbn Süreyc", *DİA*, 1999, XX, 363-366.
- _____, "İbnü'l-Mehâmîlî", *DİA*, 2000, XXI, 124-125.
- Râfi, Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm b. el-Fadl el-Kazvîni, *el-Mubarrer fi Furû'î's-Şâfi'î*, thk., Ebû Yakûb Neşet b. Kemâl, Daru's-Selâm, Kâhire, 2013.
- Râzî, Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Menâkibu'l-İmâm eş-Şâfi'î*, Mektebetu'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire, 1986.
- Sâys, Muhammed Ali, *Târibu'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Beyrut, ts.
- Sekkâf, 'Alevî b. Ahmed, *Muhtasaru'l-Fevâidi'l-Mekkiyye*, thk, Yûsuf b. Abdirrahman el-Meraşeli, Mektebetü Nizâm Ya'kûb el-Hâsse, Bahreyn, 2004.
- Sezgin, Fuat, *Târibu't-Turâsi'l-Arabî*, İdâretu's-Sakafe ve'n-Neşr, Suudi Arabistan, 1983.
- Sıcak, Ahmet Sait, *Kur'an Tefsirinde Öznellik*, Ankara Okulu, Ankara, 2017, s. 57.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabâkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*, thk., Abdulfettah Muhammed el-Hilû, Daru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- Şa'ban, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Terc. İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- Uğur, Mücteba, "Ebû 'Avâne el-İsferâyîni", *DİA*, 1994, X, 100.
- Yâfi'î, Ebû Muhammed Abdillâh b. Es'ad b. Ali b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân ve İbretu'l-Yakzân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Yaşaroğlu, Kamil, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192-193.
- Yesûî, Luis Ma'luf, *el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, 2007.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk., Beşşâr Avvâd Marûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- Zirikli, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris (ö. 1893/1976), *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrût, 2002.